

© כל הזכויות שמורות לרחל בן דוד
2020

מיקודית 29382 היסטוריה מורחב חמ"ד
מותאם למיקוד תשפ"ו 2026 בלבד

אין לשכפל, להעתיק, לצלם או לאחסן,
בכל דרך או אמצעי אלקטרוני אחר,
כל חלק שהוא מספר זה.

ט.ל.ח.

מהדורה 5
נובמבר 2025

תוכן

3.....	על המיקודית
4.....	מילות שאלה בבגרות
4.....	טיפים לפתרון הבחינה
5.....	0. הקדמה
5.....	0.1 העליות לא"י בשנות ה-50-60
28.....	0.2 עיצוב זיכרון השואה בשנות ה-50 וה-60
	מאמר 1: התוכנית 'לקליטה ישירה' של העלייה ההמונית בשנות ה-50 ותוצאותיה / דבורה הכהן
37.....	
56.....	מאמר 2: אימת הקרנבל – המרוקנים והתמורה בבעיה העדתית בישראל הצעירה / ירון צור
80.....	מאמר 3: העלייה הגדולה – פרק עשירי מתוך הספר "ככל עם ועם" / אניטה שפירא
103.....	מאמר 4: עולי אירופה ותודעת השואה – העשור הראשון תש"ח-תשי"ח / חנה יבלונקה

על המיקודית

היי! נכון שהחוברת מקלה על הלמידה אבל הנה כמה המלצות כדי שיהיה לך יותר קל להבין את החומר:

1. יש לקרוא את המאמרים: בנוסף למיקודית, קיבלת גם את המאמרים מודפסים. נכון שהחוברת מכסה את המאמרים, אבל **אין כמו לקרוא את המקור**. מומלץ לקרוא את המאמרים אחרי שקוראים את הניתוח. זה עושה סדר. חשוב לי לציין כי איכות המאמרים המקוריים אינה מיטבית, אבל אלה הסריקות שפירסם משרד החינוך. באיזור האישי יש גם גישה למאמרים, ייתכן שיהיה קל לקרוא אותם מהמסך.

2. זה לא סיכום – זה ניתוח: אני לא סיכמתי את המאמר מילה במילה ולא דווקא לפי הסדר אלא ניתחתי את המאמר לפי שאלות המחקר שלו והנושאים המרכזיים. לכן, יש בחוברת הזו הרבה מההבנה שלי את המאמר. אני מנוסה בניתוח מאמרים, אבל בכל זאת, חשוב לציין זאת.

3. לא להמר – יש ללמוד את כל המאמרים: בבגרות יש 3 שאלות על שלושה מאמרים שונים. אתם צריכים לענות על שתי שאלות. אם אתם מהמרים, והמאמר שהימרתם עליו מופיע בבחינה, לא תהיה לכם בחירה. כל שאלה שווה 50 נקודות. צריך ללמוד את כל המאמרים היטב ולאפשר לעצמכם בחירה. סביר להניח שבתשפ"ו תופיע שאלה על המאמר "אימת הקרנבל" שכן לא הייתה שאלה על מאמר זה שנה שעברה.

4. מבנה תשובה: יש להשתמש בשאלה כמשפט הפתיחה, ולענות בצורה מסודרת על כל אחד מחלקי השאלה. חשבו על הבוחן כאשר אתם כותבים את התשובה. אם אתם כותבים מסודר ובסעיפים, קל לבוחן להבין ולתת ניקוד.

5. מסגרות אפורות - כאשר מופיע מידע במסגרת אפור בהיר, מדובר על הבהרות שלי למונחים שמופיעים במאמר. לעיתים מוזכרים במאמרים אירועים, דמויות וכו' שחשובים להבנת המאמר. כדי להקל עליך בלמידה, הוספתי את ההבהרות בגוף המאמר. לכן לפעמים נוצר מצב שהסיכום ארוך מאוד (לפעמים יותר מהמאמר עצמו). בעיקרון אין צורך לדעת את הרחבות אלה לבגרות, אבל הן מסייעות בבניית התמונה המלאה והבנת המאמר.

מילות שאלה בבגרות

אלו ההגדרות המופיעות במחווניים של משרד החינוך:

- **הצג / תאר:** הצגה או תיאור של התופעה, הפעולה האירוע, בלי להסביר את הסיבות להתהוותם, את התוצאות או את ההשפעות. "צילום תמונת מצב": מאפיינים, משתתפים, זמן, מקום.
- **הסבר:** הבהרה, פירוש של העניין המבוקש: סיבות / גורמים שהביאו לתהליך / לפעולה / לאירוע; תוצאות / השפעות של העניין המבוקש.
- **השווה:** יש להשוות בין שני עניינים מבוקשים עפ"י קריטריונים, ולהבהיר את הדומה והשונה בכל אחד מהקריטריונים שהוצעו.
- **הדגם:** הבאת דוגמה הממחישה ומבהירה את העניין המבוקש. צריך לתת דוגמה מפורטת ולא הכללה.

טיפים לפתרון הבחינה

- **לבחור את השאלות מראש:** בתחילת המבחן, יש לבחור את כל השאלות עליהן רוצים לענות לפי הנחיות הבחינה.
- **לכתוב את הנקודות לכל שאלה שבחרת:** אחרי שיודעים על אילו שאלות רוצים לענות, יש לפצח את השאלה ולכתוב בנקודות את התשובות **לכל השאלות**. ככה מורידים את הלחץ, יודעים שרשמנו את כל הנקודות, והתשובה שלכם תהיה מסודרת יותר, ותדעו שלא פספסתם אף שאלה.
- **לפצח את השאלות:** לכתוב את השאלה בכותרות, ואז לכתוב את הנקודות לשאלה. ככה מוודאים שלא מפספסים אף חלק בשאלה, ועונים על כל תת הסעיפים.
צריך להשקיע בזה חצי שעה, אבל יעשה סדר בכל המבחן.

דברים שחשוב לדעת על שאלות

חוק ה 3: כאשר מבקשים גורמים, סיבות, נימוקים, וכו', ולא מציינים כמות, צריך לכתוב 3. אם כותבים יותר: הבוחנים בוחרים את הטובים ביותר. לא מורידים על תשובה שגויה אם יש מספיק תשובות טובות אחרות.
אם יש רק 2 ולא 3, יורד יחסית מעט ניקוד. הסיבה לכך היא שהניקוד לא מתחלק 1/3 לכל גורם, אלא 50% מהניקוד לראשון, 30% מהניקוד לשני, 20% מהניקוד לשלישי.

0. הקדמה

0.1 העליות לא"י בשנות ה-60-50

כמיליון יהודים עלו לישראל בעשור הראשון לקיומה (1948 – 1958). כ-700 אלף מתוכם עלו בשלוש השנים הראשונות (1948 – 1951). **ביום הקמת המדינה חיו בארץ כ-700,000 יהודים**. אוכלוסיית המדינה הכפילה עצמה.

- מאירופה: כ-420,000 – 44% מכלל העולים.
- מאסיה: כ-275,000 – 28% מכלל העולים.
- מאפריקה: כ-235,000 – 24% מכלל העולים.

העולים בשנים אלה באו מהמדינות הבאות:

1. יהודים ממזרח אירופה ומארצות האסלאם שנכלאו ע"י הבריטים בקפריסין כשניסו לעלות בצורה בלתי חוקית.
2. כ-110 אלף יהודים מרומניה, כ-100 אלף יהודים מפולין, כ-70 אלף מבולגריה, כ-120 מעיראק וכ-40 אלף מתימן. חלקם ניצולי שואה.

הגורמים לעלייה

מארצות אירופה

- א. **שארית הפליטה**: רוב העולים מאירופה היו ניצולי שואה ("שארית הפליטה"). הם עלו מאחר שלא רצו להישאר במדינות בהן התרחשה השואה וכי לא היה להם לאן לחזור. מבחינתם מדינת ישראל הייתה תחליף לחיים שנהרסו. בנוסף, חלק מניצולי השואה, סבלו מרצח ופוגרומים על ידי האוכלוסייה המקומית לאחר מלחמת העולם השנייה.
- ב. **תסיסה קומוניסטית**: בשנים 1955-1960 היו מרידות כנגד השלטון בברית המועצות (למשל בהונגריה-1956). חלק מהעולים הושפעו מהתסיסה הפוליטית במדינות אלו, והבינו שהם צריכים לצאת מהמדינה לפני שהמצב יורע. בנוסף, היה יחס עויין ליהודים מצד האוכלוסייה המקומית ויהודים רבים רצו לברוח כדי לא לסבול מהאנטישמיות.
- ג. **ציננות**: חלק מהעולים הגיעו בגלל הקמת המדינה והרצון להיות חלק בבנייתה. הם הרגישו שזו ההזדמנות שלהם להגיע הבייתה.

מארצות צפון אפריקה והמזרח התיכון

- א. **הקמת מדינת ישראל**: הייתה אחת הסיבות המרכזיות לעליה בשנים 1948-1949, בהן עלו לישראל 10% מכלל היהודים שחיו שם. חלקם ראה בהקמת המדינה סימן לבואו של המשיח.

- ב. **מלחמת העצמאות:** עם פרוץ המלחמה, החלו **פגיעות ערבים ביהודים** שפגעו בתחושת הביטחון של היהודים וביחסי השכנות עם האוכלוסייה הערבית. **ככל שהמלחמה התארכה והחריפה, כך הורע מצבם של היהודים.** היהודים סבלו מיחס עוין ומהתפרצויות אלימות כי הם נתפסו בעיני התושבים חלק מהציונות. הם הבינו שעליהם לעזוב כדי לשנות את מצבם.
- ג. **פעילות הארגונים הציוניים:** בהתחלה, הארגונים הציוניים פעלו לחיזוק התרבות הציונית (בעיקר לימוד השפה העברית). לאחר מלחמת העולם השנייה הארגונים הציוניים עסקו **בעידוד וארגון העלייה למדינת ישראל.** רבים הושפעו מפעילות זו והחליטו לעלות לא"י.

השיקולים שהשפיעו על מדיניות מדינת ישראל בקליטת העלייה

1. שיקולים כלכליים

מדינת ישראל, מדינה צעירה שלחמה במשך שנה וחצי, צריכה לבנות את עצמה בתחומים השונים (תעסוקה, דיור, חינוך). לכן, יש למדינה **אפשרויות קליטה מועטות** ואי אפשר להעלות כמות כל כך גדולה של עולים. בנוסף, במלחמת העצמאות נפגעו תשתיות רבות שדרושים **משאבים וזמן לשקם אותם** על מנת לקלוט עליה המונית.

מדינת ישראל הייתה מדינה **צעירה, בשלבי היערכות ובנייה, לאחר מלחמה קשה** והיא הייתה נתונה **בקשיים כלכליים**, והייתה צריכה להשתקם טרם קליטת העלייה. היא הייתה צריכה לשקם את העורף, לקלוט את החיילים המשוחררים, לבנות את עוצמתה הצבאית, לפתח את הכלכלה ולהגן על גבולותיה.

לכן, כל עוד לא נשקפה סכנת חיים ליהודים יש להעלות אותם בצורה מבוקרת. **אם יש סכנה מיידיית לחייהם של יהודים צריך להעלותם לארץ.** בנוסף, יש לבחור את מי להעלות: את הצעירים, בעלי מקצועות נדרשים וכושר עבודה. כלומר, אלו שיוכלו לעזור למדינה.

באותה התקופה הייתה **תקופת הצנע** בה ניתנה הקצבה של מוצרי מזון בסיסיים לאזרחים, והאוכלוסייה בארץ הייתה נתונה במצב כלכלי קשה.

2. שיקולים חברתיים-תרבותיים

עיצוב החברה הישראלית: אזרחי ישראל רצו ליצור **חברה איכותית ויצרנית** בעלת בסיס יציב. עלייה המונית תשנה את המדינה מבחינה חברתית-תרבותית. בנוסף, לאזרחי ישראל היו דעות קדומות נגד יהודי ארצות האסלאם. הם תפסו אותם **כבעלי תרבות נחותה**, "ערבית", וחשבו שצריך לחנך אותם מחדש.

זוהי חלק מתפיסת **כור ההיתוך** לפיה יש להפוך את העולים לישראלים ולמחוק את סימני הגלות.

3. שיקולים ביטחוניים

א. כמות היהודים בארץ בעת מלחמה: מדינת ישראל לחמה מול מדינות ערב, מדינות בהן אוכלוסייה גדולה, מבוססות כלכלית ובעלות נשק רב. בתקופת מלחמה צריך לוחמים יהודים נוספים לצה"ל.

ב. מדיניות פיזור האוכלוסין: העולים שהגיעו לארץ סייעו בהקמת יישובים בגבולות המדינה ובפריפריה. הם הקימו יישובים היכן שהיה בכך צורך בטחוני בהגנה ובסימון גבולות המדינה.

ג. הדרדרות מצב היהודים בגולה: אם היה חשש אמיתי לחיי היהודים במדינות השונות, או חשש שלא יתנו להם לצאת מהמדינה בה הם חיים, מדינת ישראל נקטה במדיניות של עליית הצלה: לא רצו לחיות בתחושה שאפשר היה לעשות משהו, ולא עשו אותו.

4. שיקולים דמוגרפיים

כמות יהודים גדולה לשמירה על הצביון היהודי של המדינה: בישראל פליטים פלשתינאים וערבים. כדי לשמור על צביונה של ישראל כמדינה יהודית ולהתמודד עם בקצב הריבוי הטבעי של הערבים, היה צורך בעלייה המונית של יהודים לארץ.

5. שיקולים אידיאולוגיים

במגילת העצמאות הוכרז כי מדינת ישראל תהיה פתוחה לעלייה. זו מדינה לכל העם היהודי בתפוצות, וכל יהודי (גם על פי חוק השבות) יכול לעלות אליה. **שארית הפליטה** הייתה זקוקה למקום מגורים קבוע ויהודי ארצות האסלאם היו בסכנה. העם היהודי זקוק למדינה, ויש להעלות את כל מי שיכול ורוצה להגיע. לכן, היו כאלו שאמרו שיש להכניס את כל מי שמבקש ולא לעצור את גלי העלייה למרות הקשיים.

לאחר גל העלייה הראשון הוחלט לקבוע סדרי עדיפויות לגבי העולים ממספר גורמים:

- **מצבם הביטחוני** של היהודים באותן ארצות לא היה חמור.
- **גודל הקהילות**: היה קל יותר להעלות קהילות קטנות לארץ, אבל קושי לשמור על הביטחון שלהן במדינות המקור. קהילות גדולות עלו בהדרגה.
- **היה קושי לעולים להיקלט** בשנים הראשונות. לכן רצו להתאים את היקף העלייה ליכולת הקליטה של הארץ.

בעלי העדיפות לעלייה היו **בני הנוער, חלוצים וגרעינים התיישבותיים**, ובעלי **מקצוע** עד גיל 35.

הקשיים וההתמודדות של הנהגת המדינה עם קליטת העלייה

הישוב הוותיק היה כמעט חסר אוניס מולי גלי העלייה: בשלוש שנים אוכלוסיית המדינה הכפילה את עצמה. לישראל לא היו משאבים כלכליים כדי לקלוט עלייה המונית. הישוב אמנם קלט מעפילים אך לא בהיקף כזה. גלי העלייה יצרו בעיות קשות במציאת מגורים ועבודה.

1. קשיים בתחום הדיור

הקושי

עם קום המדינה, רוב היישוב היהודי ישב במישור החוף והמרכז. היישוב לא היה מוכן לקלוט עליה המונית, והיה צורך למצוא מקום מגורים לכל העולים החדשים. לא הייתה תשתית מתאימה למציאות פתרונות דיור לעולים. הניסיון להקים יישובים חקלאיים כשל כי לעולים לא היה כל ניסיון חקלאי והתיישבות זו לא התאימה לאורח חייהם. בנוסף, היה צורך להקים יישובים בפריפריה כדי לבסס ולעצב את גבולות המדינה.

מדיניות פיזור האוכלוסין הייתה מגמתית: עולי ארצות האסלאם יושבו בעיקר בפריפריה, בעירות פיתוח ובמושבים חקלאיים, ועולי ארצות אירופה נקלטו בערים במרכז הארץ ובקיבוצים. העולים הוכוונו למקומות דיור שונים בלי להתחשב ברצונותיהם ובאורח חייהם. נוצרה אצל העולים תחושה של חוסר ברירה, ולכן היה להם קושי להיקלט.

דרך ההתמודדות

נוצרו כמה צורות התיישבות חדשות. חלק מהעולים קיבלו מגורי קבע, וחלקם מגורים זמניים.

א. מחנות עולים - העולים התגוררו בעת הגעתם בשיכונים ארעיים (=זמניים) דוגמת מחנות הצבא הבריטי שפנו (עתלית למשל), בתים שננטשו ע"י הערבים בערים המעורבות (ביפו, בחיפה) ובמחנות ייעודיים שהוקמו ("מחנות העולים").

ב. מעברות - לאחר שלא היה יותר מקום במחנות העולים, הוחלט להקים מעברות. אלו היו שיכונים זמניים לעולים. הם עבדו כדי להתקיים עד שיקבלו שיכון קבע. במעברות היו עולים מכל המדינות, אבל בעיקר עולים מארצות האסלאם. הם היו במחנות יותר זמן מעולי ארצות אירופה משתי סיבות מרכזיות:

- ארגוני סיוע: בארץ פעלו ארגוני סיוע ליוצאי מדינות אירופה, אבל לא עבור עולי ארצות האסלאם.
- עזרה מקרובי משפחה: העולים מארצות אירופה נעזרו בקרובי משפחה ישראלים כדי לקבל דיור קבע.

תנאי החיים במעברות היו קשים מאוד: צפיפות, תנאי ניקיון ירודים, חוסר במזון, מחסור בשירותי בריאות ובמקומות תעסוקה. הם גרו ב"צריפון" או "פֿחון": חם בקיץ, קר מאוד בחורף, בוץ בגלל שאין ריצוף.
ב 1952 התחילו לפרק את המעברות. חלקן הפכו ליישובי קבע (ירוחם, קריית מלאכי, קריית שמונה).

ג. עיירות פיתוח - מ 1954 הוקמו הרחק ממרכז הארץ יישובים עירוניים ייעודיים לעולים (דימונה, אופקים). לא כל העולים יכלו לעבוד בחקלאות. בנוסף, עיירות הפיתוח סייעו בפיזור אוכלוסייה לאורך הגבולות וליישוב אזורים מבודדים. הוקמו כ-30 עיירות פיתוח בצפון ובנגב, וחיו בכל עיר כ- 20 אלף תושבים. בערים הוקמו מפעלים, בעיקר לטקסטיל, כדי לספק פרנסה לתושבים.

ד. התיישבות כפרית- עד 1952 הוקמו כ-270 יישובים חקלאיים (מושבים וקיבוצים). רוב עולי ארצות האסלאם לא היו בעלי רקע בחקלאות. העולים נשלחו למושבים וקיבלו הדרכה ממדריכים חקלאיים מטעם המדינה. ההתיישבות החקלאית נכשלה.
הקמת מושבי עולים תאמה את האידיאולוגיה הציונית (יצירת אדם חדש עובד האדמה), וגם ענתה על הצורך הביטחוני של הקמת יישובים בגבולות הארץ: "שרשרת הביטחון" בה הוקמו יישובים לאורך גבולות המדינה כדי ליצור חיץ בטחוני בפני מדינות ערב.

2. קשיים בתחום התעסוקה והכלכלה

הקושי

רוב העולים הגיעו בלי כסף ורכוש. בקרב העולים היו מובטלים רבים: העולים התקשו למצוא תעסוקה ולהסתגל למקצועות חדשים שלא הורגלו אליהם או שנחשבו נחותים בעיניהם. התעשייה הייתה צריכה עובדים אבל לעולים לא הייתה הכשרה מקצועית. לחלקם גם חסרה השכלה מה שהקשה על קבלתם לעבודה.
בנוסף, לא כל העולים היו כשירים לעבודה פיזית. מאחר שהייתה זו ברובה עליית הצלה, חלק מהעולים היו מבוגרים, נכים וחולים שלא יכלו לעבוד.
היה קושי למצוא פתרונות תעסוקה לעולים.

דרך ההתמודדות

1. עבודות יזומות של הממשלה (נטיעת עצים, סלילת כבישים, סיקול אבנים).
המושבים החקלאיים ועיירות הפיתוח לא פתרו לחלוטין את בעיות התעסוקה. העולים במושבים נכשלו בגלל חוסר הידע והניסיון בעבודה החקלאית. בעיירות הפיתוח לא היו מספיק מקומות תעסוקה לכל העולים. לכן, העולים נדרשו לקבל הכשרה לפני קבלתם לעבודה.

2. תקופת הצנע: כדי לאפשר גם לעולים וגם לקולטים לקבל מזון, הנהיגה הממשלה את תקופת הצנע בה היא שלטה על מוצרי המזון אותם מקבל כל אזרח.

משטר הצנע הוא מדיניות כלכלית שהנהיגה מדינת ישראל בין השנים 1949–1959. בשל המחסור במזון הונהגה ע"י המדינה הקצבה של מוצרי יסוד בסיסיים כגון: שמן, מרגרינה, לחם, סוכר, ביגוד, הנעלה, שחולקו באופן שווה לכל התושבים

אזרחים חויבו לקבל את המכסות שהוקצבו להם, לאחר שנרשמו אישית בחנויות מזון (מכולות וצרכניות) באזורי מגוריהם. באמצעות פנקסים אישיים ותלושים הרשויות הפעילו את משטר הצנע.

משטר הצנע נבע מיסוד פוליטי ואידיאולוגי, ששאף לגבש את החברה, לגייס את האזרחים למטרה משותפת ולקדם תפיסה בסיסית של שוויון והסתפקות במועט.

3. כספי השילומים מגרמניה: מדינת ישראל קיבלה מגרמניה שילומים, מעין פיצויים, על אירועי השואה. בשואה נלקח רכוש יהודי בשווי מיליארדים, והנרצחים אינם יכולים לדרוש אותו. מדינת ישראל דרשה אותו בשמם, והשתמשה בכספים אלו כדי להתבסס ולהשתקם כלכלית לאחר קום המדינה.

3. קשיים בתחום החינוך / השפה

הקושי

כדי להפוך את העולים החדשים ל"צברים" היה צורך במערכת חינוך המונית, בה ילמדו עברית ואת ערכי הציונות.

מחסור במוסדות חינוך: אין מספיק בתי ספר. בתי הספר במעברות סבלו ממחסור באמצעים ולא היו להם מבנים מסודרים וציוד (שולחנות, כסאות, ספרי לימוד).

צוות מורים: היה צורך להכשיר מורים שיוכלו ללמד במוסדות החינוך השונים. היה מחסור במורים מוסמכים. המורים היו ברובם צעירים חסרי ניסיון ומיומנות (מורות חיילות, מדריכי נוער

ומתנדבים) שעבדו מתוך תחושת שליחות. לא תמיד היו להם את המיומנות והידע המקצועי להתמודד עם העולים.

קשיי שפה: בגלל קשיי השפה, היה צורך בכמה מורים לקבוצת עולים אחת. המורים לימדו בכיתות בהן היו תלמידים מכמה ארצות, שלא דיברו עברית, והיו ביניהם פערים תרבותיים.

קשיים כלכליים: הרבה ילדים לא למדו בבית ספר אלא נשלחו לעבוד בגלל מצב כלכלי קשה בבית. בנות נשארו בבית לסייע בגידול המשפחה.

קשיים אלו פגעו בניסיון לצמצם את הפער הכלכלי-חברתי בין העולים לוותיקים.

דרך ההתמודדות

בשנת 1949 נחקק "חוק לימוד חובה": ילדים בגיל 5-14 יקבלו חינוך חנם. הם חויבו ללכת לבית הספר. ילדים בגיל 14-17 חויבו ללמוד בבתי ספר לנערים עובדים. ילדי העולים נקלטו במערכת החינוך הקיימת על כל זרמיה (לכל מפלגה היה מוסד חינוכי משלה: דתי, ציוני דתי וכו'). לא היה בתקופה זו חינוך ממלכתי.

בשנת 1953 נחקק חוק החינוך הממלכתי: ניתן לבחור בין חינוך ממלכתי וחינוך ממלכתי דתי. בנוסף, היה גם חינוך לעולים המבוגרים, בעיקר לימוד עברית, על ידי חיילות צה"ל ומתנדבים. המטרה הייתה לפתח סמלי זהות משותפים לכל אזרחי המדינה. מערכת החינוך ביטאה את תפיסת "כור ההיתוך" ורצתה למחוק את הסימנים ה"גלותיים" של העולים.

4. קשיי השתלבות בחברה

הקושי

1. סטריאוטיפים ודעות קדומות של היישוב הוותיק על העולים מארצות האסלאם: הישוב הוותיק (=אלו שכבר גרו בארץ) הגיע ברובו מארצות אירופה. העולים מארצות צפון אפריקה נחשבו לחסרי מודעות ציונית בעיני היישוב והממסד, מה שהוביל לגישה מתנשאת כלפיהם. גישה זו גרמה לרגשות קיפוח אצל העולים. בנוסף, העולים מארצות אירופה יצאו יחסית במהירות מהמעברות, בעוד העולים מארצות האסלאם פוזרו בפריפריה והרגישו מקופחים ומופלים.

2. משברים פסיכולוגיים של העולים: התנאים הקשים, האבטלה, המחסור, אי ידיעת השפה העברית והמגורים בתנאים הקשים, גרמו למשברים פסיכולוגיים שעיכבו את תהליך הקליטה. העולים כעסו על היישוב הוותיק, והיו יחסי ניכור ועוינות בין המושבים החדשים ועיירות הפיתוח

לבין הישובים הוותיקים. הוותיקים הרגישו כי מגיע להם יותר מאחר: הם בנו את המדינה ולא קיבלו את הכל מוכן.

3. פער תרבותי בין יהודי ארצות האסלאם והיישוב הוותיק: הוותיקים ראו בתרבות העולים "פרימיטיבית" והתייחסו אליהם בהתנשאות. הם ציפו שהעולים יתאימו את עצמם לתרבות הקיימת בארץ. תפיסת "כור ההיתוך" תרמה גם היא לתחושה זו כי נשללה מהעולים הזהות והתרבות הישנה והם נדרשו להחליפה בזהות "ישראלית". הייתה ציפייה מהעולים לוותר על העולם התרבותי שלהם ולהשתלב בחברה. למשל: יהודי ארצות האסלאם הגיעו מחברה בה האב היה ראש המשפחה ועכשיו ההורים הפכו להיות תלויים בילדים שאימצו את התרבות החדשה ולמדו מהר את השפה. דוגמה נוספת: יהודי ארצות האסלאם היו מסורתיים והם הגיעו לחברה מודרנית וחילונית.

העולים הגיעו בתוך זמן קצר, ומספר העולים היה גדול ממספר הקולטים. אוכלוסיית המדינה יותר מהכפילה את עצמה בשנים אלו.

דרך ההתמודדות

הנהגת המדינה רצתה ליצור ישראלי חדש: "הצבר". כדי לעצב את העולים בדמותו, נוצרה תפיסת "כור ההיתוך", לפיה העולים יסירו את כל סימני הגולה ויתנהגו כ"צברים": ציונות, חלוציות, אהבת הארץ, גבורת הלוחמים והגשמת קיבוץ הגלויות במדינת ישראל. כלומר, ליצור תרבות עברית מקורית שתצמח ממיזוג הקהילות שהגיעו למדינת ישראל לכן, נעשו מאמצים רבים לטיפוח הזהות הלאומית.

"כור ההיתוך" פעל רק בכיוון אחד: העולים שהגיעו לישראל, בעיקר אלו מארצות ערב, נדרשו למחוק את התרבות ממנה באו ולאמץ את דפוסי התרבות הקיימת. לכן, היה לעולים קושי רב לוותר על העולם התרבותי שלהם ולהשתלב בחברה.

5.קשיים כלכליים

הקושי

מדינת ישראל הכפילה את האוכלוסייה שלה. גידול מהיר כל כך באוכלוסייה הביא לקשיים כלכליים:

- מתן מקומות דיור לכל העולים – יש לספק דיור לעולים ואין מספיק ערים ויישובים, ויש קושי כלכלי לבנות בנייה מהירה כל כך בתקופת זמן קצרה כל כך.
- מתן אפשרויות תעסוקה לעולים השונים – אין מספיק מקומות עבודה לכל העולים כדי שיוכלו לפרנס את עצמם ואת משפחתם. בנוסף, העולים גרו ברובם במרחק מהמרכז הכלכלי של המדינה, והיה קושי במציאת מקומות עבודה.

- **מתן טיפול רפואי** – עלו גם מבוגרים וחולים שיש לספק להם טיפול רפואי, אבל אין מספיק בתי חולים ורופאים, ויש קושי כלכלי להקים בתי חולים ולהכשיר צוות רפואי.
- **אספקת מזון** - יש צורך להאכיל כמעט מיליון אנשים. החקלאות והמפעלים לא הספיקו לייצר כמות מזון, והיה צורך להקים מפעלים חדשים ולהכשיר שטחים חקלאיים.
- **מלחמת העצמאות** – כשהתחילה העלייה, מלחמת העצמאות טרם הסתיימה. למלחמה יש עלויות גבוהות מאוד (נשק, מדים...). גם בתום המלחמה יש להשקיע כסף רב כדי לשקם את המדינה והפצועים ולבנות את המדינה הצעירה.

דרך ההתמודדות

מבחינה כלכלית עשתה המדינה מאמצים רבים לפתור את הבעיות הכלכליות שנוצרו בקליטת העולים. היא סיפקה עבודות יזומות כדי שהעולים יפרנסו את עצמם, עודדה יוזמות כלכליות והחלה את **תקופת הצנע** בה חילקה המדינה מזון לפי תלושים כדי להגביל את הצריכה של המזון ולחלק אותו בצורה שווה. מטרת המדינה הייתה ליצור כלכלה יציבה שתוכל לשאת בהוצאות הכבדות של העלייה הגדולה.

6.קשיים במרכיבי הזהות

הקושי

כמות העולים הגדולה שהגיעה מארצות שונות ותרבויות שונות, יצרה קושי בהפיכת החברה הישראלית לחברה מאוחדת, והדבר הקשה על התמודדות עם אתגרי המדינה הצעירה (קשיים ביטחוניים, חברתיים, תרבותיים, כלכליים). העולים הגיעו עם שפות שונות, מנהגים שונים, מסורות שונות ותפיסות שונות.

דרך ההתמודדות

- **מדיניות כור ההיתוך**: תפיסה ששמה לה מטרה לעצב את החברה הישראלית על שלילת הגולה ואימוץ דמות היהודי החדש- הצבר. במסגרת תפיסת כור ההיתוך, הנשענת על מרכיבי החברה המערבית הקולטת, נדרשו העולים לאמץ את ערכי החברה הקולטת ולוותר על מאפייני התרבות ממנה הגיעו.
- **גיוס לצה"ל**: לגיוס לצבא היה תפקיד מכריע במדיניות כור ההיתוך. חובת הגיוס הייתה לכולם. בדרך זו צעירים ממקומות שונים, וממוצא שונה הפכו "לצבא העם" ולמדו את מאפייני התרבות החדשה. השירות הצבאי הפך כרטיס כניסה לחברה הישראלית.
- **תרבות מגויסת**: התרבות, השירה, המחזות וכו' מבטאים את החוויה הישראלית הצברית. התרבות נועדה להעביר מסר אידיאולוגי על רקע מאבק צבאי לעצמאות, דמות הצבר לוחם, שימוש בלשון "אנחנו" על מנת להדגיש את חשיבות הקולקטיב ולא הפרט.

סיכום הקשיים

<u>דרך ההתמודדות</u>	<u>הקושי</u>
מחנות העולים מעברות עירות פיתוח התיישבות כפרית	בתחום הדיור : אין מספיק מקומות מגורים לכל העולים, צריך ליצור התישבויות חדשות.
עבודות יזומות תקופת הצנע	בתחום התעסוקה : אין מספיק מקומות עבודה לעולים אין הכשרה בעבודות שיש חלק מהעולים א כשירים לעבודה פיזית
חוק חינוך חובה חוק חנוך ממלכתי	בתחום החינוך : מחסור במוסדות חינוך מחסור בצוות מורים קשיי שפה ותקשורת קשיים כלכליים
מדיניות "כור ההיתוך" ויצירת "צבר", ישראלי חדש	השתלבות בחברה : המוני עולים שמשפיעים על עיצוב החברה הישראלית, והיישוב הוותיק פוחד מהשינוי
משטר הצנע	קשיים כלכליים מתן מקומות דיור לכל העולים מתן אפשרויות תעסוקה לכל העולים מתן טיפול רפואי אספקת מזון מלחמת העצמאות
כור היתוך גיוס לצה"ל עיתונות ותרבות מגויסת חיזוק דמות הצבר	קושי במרכיבי הזהות כמות עולים גדולה שהגיעה ממגוון תרבויות ומדינות, הקשו על יצירת תרבות ישראלית אחידה

תרומת העלייה למדינת ישראל

1. בתחום ההתיישבות: עיצוב גבולות המדינה

העולים גרו בערי הפריפריה ובגבולות מדינת ישראל והקימו התיישבויות חקלאיות ועיירות פיתוח באזורים שטרם יושבו. הם **קבעו את גבולות מדינת ישראל ושמרו על הגבולות** מפני האויבים (=יישובי שרשרת הביטחון).

עד עלייה זו, רוב היישובים היו בצפון הארץ ובמרכזה. העולים הקימו מאות יישובים חדשים בגליל, בצפון הנגב, בפרוזדור ירושלים ובדרום מישור החוף. אלו היו אזורים שלפני מלחמת העצמאות היו בהם יישובים ערביים רבים.

2. פיתוח הכלכלה והחקלאות

העולים תרמו רבות לגידול המשק הישראלי: הם הביאו להקמת מפעלים, תעשייה זעירה, מסר וחקלאות. הם חיזקו את עצמאותו של המשק הישראלי.

3. בתחום הדמוגרפי: שמירה על רוב יהודי

העולים הכפילו את אוכלוסיית מדינת ישראל, וסייעו לשמירה על אופייה היהודי של מדינת ישראל. קרוב למיליון עולים הגיעו בעשור הראשון של מדינת ישראל.

4. מעבר מ"כור היתוך" ל"רב תרבותיות"

העולים הגיעו ממדינות שונות והיה מגוון רב של עולים. העולים, בעיקר אלו מצפון אפריקה, חשו **קיפוח** בעקבות מדיניות "כור היתוך" שמטרתה הייתה למחוק את סימני הגלות. העולים הם אלו שפתחו את הפתח למדיניות ה"רב תרבותיות" שמכירה בקיומן של קבוצות שונות באוכלוסייה ומעודדת אותן לשמור על הייחוד שלהן יחד עם המשותף לחברה הישראלית.

5. מימוש החזון של התנועה הציונית

העולים עזרו להפוך את מדינת ישראל למדינת העם היהודי בתפיסה העולמית. בעקבות העלייה ההמונית המדינה תפסה מקום מרכזי בחיי העם היהודי בתפוצות וביססה את מעמדה **כמדינת העם היהודי**.

6. בתחום הביטחון

בין העולים שהגיעו היו גם **צעירים שהתגייסו לצבא**. עלייה זו הגדילה בצורה משמעותית את כמות החיילים בצה"ל. בנוסף, העולים הקימו את **שרשרת הביטחון**: הוקמו יישובים בפריפריה (=אזורי הספר), ליד הגבולות, שעזרו לשמור על בטחון ישראל.

7. בתחום התרבות

העולים הביאו איתם **מגוון תרבותי ומנהגים**. הם תרמו לפיתוח וליצירת תרבות ישראלית **עשירה ומגוונת** במנהגים ובדעות. בטווח הארוך, עלייה זו היא שהובילה לתפיסת הרב-תרבותיות.

8. בתחום הפוליטי

עלייה זו שינתה את המפה הפוליטית של מדינת ישראל: קמו מפלגות חדשות, מפלגות ותיקות קיבלו כוח, המצע (=הדעות) של המפלגות השתנו בעקבות עלייה זו. בטווח הארוך יותר, עלייה זו היא שהביאה להתחזקות מפלגת הליכוד ולהשתלבותם של מזרחים בפוליטיקה.

מהומות ואדי סאליב

רקע

ב-1958, חיו בארץ ישראל כ-160 אלף **יוצאי מרוקו** אבל מצבם היה קשה: מבוגרים וחולים רבים, הם **עבדו בעבודות בלתי מקצועיות וזמניות** וגרו **בעיירות מרוחקות**. אלן שגרו בערים הגדולות, חיו בשכונות עוני ובצפיפות, למשל ב**ואדי סאליב בחיפה**.

מהלך האירוע

ביולי 1959, ב**ואדי סאליב**, פרץ **סכסוך בבית קפה**. בעל בית הקפה הזמין משטרה. **השוטרים** השתמשו בכוח ואחד השוטרים **ירה באדם ממוצא מרוקני בשם יעקב אלקאריף**, שלטענתם היה **שיכור והתנגד למעצר**. הוא נפצע קל ונלקח לבית החולים לטיפול, אבל **הופצה שמועה שהוא נפטר** ובעקבותיה יצאו רבים **להפגין נגד המשטרה**. ההפגנה הפכה ל**מהומה**: **מכוניות הועלו באש, חנויות נפרצו ונשדדו, מועדונים של מפא"י הותקפו** (מפלגת השמאל שהייתה בשלטון בתקופה זו), **שוטרים ואזרחים נפצעו**.

יום לאחר מכן **התפשטו המהומות לכל רחבי הארץ** (מגדל העמק, באר שבע, קריית שמונה וכו') והתקיימו **הפגנות רבות**. בהפגנה **קישרו בין הכוח שהפעילה המשטרה, נציגת הממסד, לבין היחס המקפח והמפלה כלפי עולי מרוקו**.

כמה ימים לאחר שהתחילו המהומות, הוקמה **ועדת חקירה ציבורית**. בפני הוועדה התייצב **דוד בן הרוש**, מנהיג המהומות ב**ואדי סאליב**, שסיפר על **מצבם של עולי מרוקו**: קושי במציאת מקומות עבודה ומגורים הולם, ותחושת הדחייה על **רקע עדתי**.

בעקבות המהומות הוקמה ועדת חקירה בשם **"וועדת עציוני"**, שתפקידה היה לחקור את הסיבות למהומות.

לאחר חודש הוגשו מסקנות הוועדה:

1. "לדעת הועדה אין לזהות את העדה הצפון אפריקאית עם המעשים בואדי סאליב. אף כי הרקע של המהומות היה סוציאלי ועדתי, הן לא נשאו אופי בין-עדתי ולמעשה לא היו כל פגיעות של בני עדה אחת בבני עדה אחרת".
2. לדעת חברי הועדה "חלקים מסוימים של עדת יוצאי צפון אפריקה (בתוך השכונה) טעונים מידה מרובה של הרגשת אפליה וקיפוח... הוועדה משוכנעת, כי בקרב חלקים ניכרים של היישוב, מיוצאי צפון אפריקה, ובעיקר ממרוקו, קיימת הרגשת קיפוח ואף אפליה כלפיהם".
3. "יש להביא בחשבון, גם את ההשפעה הפסיכולוגית ההרסנית של מציאת ריכוזים של מאוכזבים, הנתונים במצוקה חומרית קשה ובעלי הרגשת קיפוח עמוקה".

תוצאות ומשמעות מהומות ואדי סאליב

1. בתחום החברתי

המהומות עוררו ויכוח בחברה הישראלית. חלק הסכימו שמדובר בציבור שמופלה על רקע עדתי. אחרים טענו שציבור זה לא מנסה לשנות את מצבו (לרכוש השכלה). הבעיה העדתית ותחושת האפליה והקיפוח לא נפתרה. הייתה זו התפרצות ראשונה של מחאה עדתית בגלל קשיי קליטה. הם ביטוי תחושות תסכול, קיפוח ואפליה על רקע של מציאות קשה: תנאי דיור קשים, אבטלה, תעסוקה ברמות שכר נמוכות, רמה נמוכה של שירותים קהילתיים. האירועים ביטאו תחושת עוינות וחוסר אמון כלפי הממסד: העולים ראו בו אחראי למצבם. אירועי ואדי סאליב היו הניצנים למאבק העדתי, והן היו הבסיס להקמת תנועות מחאה בשנות השבעים, דוגמת "הפנתרים השחורים".

2. בתחום הפוליטי

המפלגות הגדילו את מספר המועמדים ברשימותיהן מבני עדות המזרח, והוקמו מפלגות עדתיות ("ליכוד עולי צפון-אפריקה", אבל לא נכנסה לכנסת). מאחר שהיו אלה ימי בחירות, המפלגות הוותיקות הוציאו את העולים מהמעברות. בנוסף, גדל תקציב השיכון והיו יוזמות חקיקה שבטאו מודעות לבעיות העדתיות (לדוגמה: הצעת חוק לתמיכה במשפחות מרובות ילדים, קורסים מקצועיים לחיילים משוחררים).

3. בתחום החינוך

לאחר האירוע, מונתה ועדת חקירה שבדקה את השפעת אירועי ואדי סאליב על מערכת החינוך. בעקבות מסקנות הועדה, בתחילת שנות ה-70 התחיל שינוי: התחילו לשלב תלמידים משכונות מצוקה בבתי ספר בהם למדו תלמידים משכונות מבוססות. בנוסף, גם האוניברסיטאות התחילו במדיניות של אפליה מתקנת ושמרו מקומות לבני עדות המזרח.

4. בתחום הכלכלי

בעקבות המלצות ועדת החקירה, הממשלה עשתה שינויים כלכליים במצב העולים: **העלאת שכר הפועלים, הגדלת כמות ימי העבודה בחודש** שנתנו לשכות העבודה לפועלים על מנת שיוכלו להתפרנס בכבוד, **מתן קצבאות למשפחות מרובות ילדים**, נעשו ניסיונות לפתור את המצוקה של מחוסרי הדיוור ומפוני המעברות.

5. בתחום מדיניות הקליטה

אירועי ואדי סאליב העלו לתודעה הציבורית את **הקשיים שיש בתהליך קליטת העלייה** של חלק מיהודי ארצות האסלאם. האירועים העלו שאלות לגבי מדיניות הקליטה של העולים ולרצון למצוא פתרונות לקשיים שעלו.

בנוסף, האירועים הביאו להתעניינות בתרבות של היהודים מארצות האסלאם והביאו להבנה שצריך להשקיע בדור השני, לשפר את השכלתו, את רמת חייו ואת אפשרויות התעסוקה שלו, כדי שישתלבו טוב יותר בחברה הישראלית.

כיצד קשיי הקליטה של העולים באו לידי ביטוי במהומות ואדי סאליב?

1. **קשיי קליטה** – תושבי שכונת ואדי סאליב סבלו מקשיי קליטה רבים: הם גרו בתנאים קשים, הם סבלו מאבטלה ומי שכן מצאו עבודה לא קיבלו שכר גבוה, בשכונה לא היו כמעט שירותים קהילתיים ופעילויות. העולים בשכונה התקשו למצוא תעסוקה ולהסתגל למקצועות חדשים.
2. **עוינות כלפי הממסד** – התושבים (והעולים בכלל) פיתחו עוינות וחשדנות כלפי הממסד והממשלה: הם ראו בהם אחראים לחוסר הצלחה שלהם, לקליטה הקשה, ולאפליה שסבלו ממנה לעומת קבוצות אחרות בחברה הישראלית.
3. **תחושות תסכול** – האירועים בואדי סאליב נבעו מתחושת תסכול, **קיפוח ואפליה של תושבי השכונה**. רובם היו עולים שהגיעו בעשור הראשון לאחר קום המדינה. העולים היו מתוסכלים מהקליטה הקשה וממצבם שלא הלך והשתפר.

טיעונים בעד העלייה ההמונית:

1. **מטרת הציונות**: הייתה הקמת בית לעם היהודי כולו בארץ ישראל וקיבוץ גלויות. שארית הפליטה הייתה זקוקה למקום מגורים קבוע ויהודי ארצות האסלאם היו בסכנה. לעם היהודי היה עתה צורך גדול מאי פעם במדינה.
2. **כמות היהודים בארץ ישראל חשובה בעת מלחמה**: מדינת ישראל לחמה מול צבאות מדינות ערב, מדינות בעלות אוכלוסייה גדולה, מבוססות כלכלית ובעלות מצבורי נשק. על מנת לעמוד מול מדינות אלה בעת מלחמה, היה צורך בכוח אדם לוחם בצה"ל.
3. **כמות היהודים בארץ ישראל חשובה לשמירה על הצביון הדמוקרטי של המדינה**: במדינת ישראל חיו פליטים פלשתינאים וערביי ישראל. על מנת לשמור על צביונה של מדינת ישראל

כמדינה יהודית ולעמוד בקצב הריבוי הטבעי של הערבים, היה צורך לדאוג לעלייה המונית של יהודים לארץ.

טיעונים נגד העלייה ההמונית:

1. **בעיות כלכליות:** מדינת ישראל, מדינה צעירה שרק קמה וסיימה מלחמה ארוכה על קיומה, צריכה לעסוק בשיקום ובבנייה של תשתיות: תעסוקה, דור, חינוך. למדינת ישראל, במצבה, אפשרויות קליטה מועטות ועל כן לא ניתן להעלות כמות כה גדולה של עולים.
2. מדינת ישראל נפגעה קשות כתוצאה ממלחמת העצמאות ודרוש זמן לשקם אותה כדי שתוכל לקלוט עליה המונית.
3. **עיצוב אופי החברה:** לאזרחי המדינה היה רצון ליצור חברה איכותית ויצרנית במדינת ישראל. חברה בעלת בסיס יציב. עליה המונית מסוג זה עתידה לשנות את פניה של המדינה מבחינה חברתית-תרבותית.
4. **זעות קדומות וסטריאוטיפים** כנגד יהודי ארצות האסלאם: הם נתפסו כבעלי תרבות נחותה, "ערבית", שיש לחנכם מחדש.
5. **לא נשקפת סכנה ליהודים במדינות אלה:** אזרחי המדינה היו בעד עלייה הדרגתית. הם האמינו כי רק כאשר יש סכנה מיידית לחייהם של יהודים יש להעלותם לארץ. לדעתם, לא נשקפה סכנת חיים ליהודים בכל המדינות מהן הגיעו העולים.

לאחר גל העלייה הראשון, הוחלט, למרות ויכוחים והתנגדויות, לקבוע סדרי עדיפויות לגבי העולים עקב מספר גורמים:

- העובדה שמצבם הביטחוני של היהודים באותן ארצות לא היה חמור.
- גודלן של קהילות: היו קהילות קטנות שקל יותר היה להעלות אותן במלואן וקשה היה להן לשמור על ביטחונן. היו קהילות גדולות שיכלו לעלות בהדרגה.
- קשיי הקליטה של העולים שהגיעו בשנים הקודמות והרצון להתאים את היקף העלייה ליכולת הקליטה של הארץ.

בעלי העדיפות לעלייה היו מבין המועמדים לעליית הנוער, מבין חלוצים וגרעינים התיישבותיים, ומבין בעלי מקצוע עד גיל 35.

המעבר מ"כור היתוך" לחברה רב-תרבותית

תפיסת כור היתוך

הבהרת המושג

הביטוי "כור היתוך" מתייחס למדיניות ממשלת ישראל בשנים הראשונות, לפיה העולים יתאימו עצמם לאומה הישראלית "הצברית" אותה קבע היישוב הוותיק: ציונות, חלוציות, אהבת הארץ. את תרבות זו צריך ללמד את העולים החדשים מהארצות השונות. מטרת תפיסת כור היתוך הייתה לעצב חברה חדשה בישראל שהתרבות שלה מבוססת על הערכים של היישוב הוותיק: ציונות, חלוציות, אהבת הארץ, שלילת הגולה.

לגישת "כור היתוך" יש שתי הנחות יסוד:

1. שאיפה לאחדות תרבותית

הנהגת המדינה רצתה ליצור ישראלי חדש: "הצבר". כדי לעצב את העולים בדמותו, נוצרה תפיסת "כור היתוך", לפיה העולים יסירו את כל סימני הגולה ויתנהגו כ"צבריים": ציונות, חלוציות, אהבת הארץ, גבורת הלוחמים והגשמת קיבוץ הגלויות במדינת ישראל. כלומר, ליצור תרבות עברית מקורית שתצמח ממיזוג הקהילות שהגיעו למדינת ישראל לכן, נעשו מאמצים רבים לטיפוח הזהות הלאומית. תפיסת כור היתוך שאפה לאחידות תרבותית: מחיקת סממני הגלות.

2. קיים מדרג תרבותי

"כור היתוך" פעל רק בכיוון אחד: העולים שהגיעו לישראל, בעיקר אלו מארצות ערב, נדרשו למחוק את התרבות ממנה באו ולאמץ את דפוסי התרבות הקיימת בישראל כפי שהתפתחה מתחילת המאה העשרים על ידי החלוצים האירופאים ביישוב היהודי בארץ. היישוב בארץ חש שהעולים הרבים ישנו את אופייה של המדינה. גישה זו הדגישה כי לדעת היישוב הוותיק יש תרבויות טובות יותר וטובות פחות. לכן, העולים, שתרבותם הייתה נחותה יותר בעיני היישוב הוותיק, היו צריכים להעלים אותה.

הגורמים לאימוץ גישה זו

1. שלילת הגלות - הישראלי החדש היה טוב יותר מהישראלי הגלותי, לא משנה מהיכן הגיע. הגלות נתפסה כתופעה שלילית, והציונות היא זו שהייתה צריכה להוציא את מאפייני הגלות מהיהודים. הדרך לעשות זאת הייתה יצירת ישראלי חדש, הצבר.
2. להקל על קליטת העולים – העלייה הגדולה הייתה קשה גם לקולטים וגם לעולים. תפיסת כור היתוך התפתחה מתוך צורך ליצירת זהות חדשה לכל העולים המגיעים לארץ מארצות רבות ושונות. כדי לבנות חברה המבוססת על קיבוץ גלויות שתהיה מסוגלת להמשיך ולקלוט עולים

רבים, צריך ליצור **זהות חדשה המשותפת** לכולם, **תרבות מאחדת**, ולכן **לשולל את הזהות הקודמת**.

3. **צרכי המדינה** – מדינת ישראל הייתה מדינה צעירה שהיו לה צרכים דחופים בתחום הביטחון וההתיישבות. לכן, היה צורך שהעולים שהגיעו **יסתגלו במהירות** לארץ, יקלטו, ויהפכו להיות היהודי החדש.

דוגמאות למדיניות כור ההיתוך

1. **צה"ל**

השירות הצבאי נתפס כבסיס לזהות הישראלית: היהודי הלוחם, שיודע להגן על עצמו ועל מדינתו. כלל העולים מכל המדינות, **הופכים ללוחמים נאמנים**, שאימצו מנהגים ושפה אחידים.

2. **מערכת החינוך**

המדינה נתנה חינוך גם למבוגרים וגם לילדים. בתי הספר שפעלו במחנות בעולים, בפנימיות, בקיבוצים ובמעברות, נתנו **חינוך עברי** לכל הילדים. בנוסף, המדינה הקימה **אולפנים** ללמד את העולים המבוגרים עברית.

3. **תרבות ישראלית**

עולים רבים אימצו לעצמם **שמות עבריים**, למדו **שירים וריקודים** ישראלים. סמלי התרבות והמנהגים המשותפים יצרו את הקשר בין העולים מהמדינות השונות.

השפעות גישה זו על העולים בשנים אלו

1. **התעלמות מתרבויות העולים**: תפיסה זו גרמה להתעלמות מהמסורות והתרבות של ארצות המוצא של העולים. לכן, נוצרה אצל העולים תחושת תסכול, נחיתות, קיפוח ואפליה.

2. **העולים מוותרים על העולם התרבותי-רוחני שלהם**: העולים היו צריכים להשתלב בחברה שערכיה ותרבותה שונים. הם עברו מחברה דתית- מסורתית לחברה מודרנית חילונית. מעמד האב ירד

3. **השתלבות הצעירים בחברה**: ההורים הפכו להיות תלויים בילדים שלמדו עברית מהר ואימצו את המנהגים. הצעירים הפכו מהר להיות חלק מהחברה הישראלית.

תומכי הגישה טענו כי שהיא הייתה **הכרח המציאות** בבניית האומה: מדינת ישראל, שקלטה מאות אלפי עולים, הייתה צריכה **לבנות חברה אחת בעלת ערכים משותפים ולחזק את חוסנה הלאומי**. גישת "כור ההיתוך", שדרשה ליצור **בכוח חברה ישראלית אחידה**, נכשלה.

תפיסת הרב-תרבותיות

מהי רב תרבותיות?

זוהי תפיסה המאמינה בפלורליזם (=ריבוי) חברתי-תרבותי. לפי תפיסה זו יש צורך בחברה מגוונת, המכילה הרבה תרבויות. לכל קבוצת עולים יש תרבות משלה. יש מקום לכל התרבויות בתוך הזהות הישראלית. לפי תפיסה זו יש שוויון בין כל התרבויות, וכל תרבות תורמת לחברה הישראלית. זהו מעבר מתרבות שמעמידה במרכז את האומה והערכים הלאומיים המשותפים, לתרבות שמעמידה במרכז את הפרט ומבטאת פלורליזם (=ריבוי) תרבותי.

הנחות היסוד בגישה הרב-תרבותית:

1. סובלנות וכבוד הדדיים בין התרבויות השונות

מטרת "הרב תרבותיות" שונה מזו של "כור ההיתוך": **ויתור על יצירת חברה אחידה**, מתוך הבנה שחברה בה יש עולים רבים בנויה ממגוון תרבויות. מעבר זה מבטא סובלנות לקיומן של מספר תרבויות במדינת ישראל. הקבוצות מתאחדות מתוך הסכמה על קיום משטר דמוקרטי במדינה וההכרה במוסדות השלטון שלה (ממשלה, צה"ל, כנסת ובתי משפט).

2. יחס שווה לכל התרבויות

גישה זו מבינה כי תרבויות שונות תורמות לחברה, כל אחת בדרכה. לכן, יש יחס שווה לכל התרבויות ואין מדרג תרבותי, כלומר, אין תרבות אחת העדיפה על השנייה, אלא יש פסיפס תרבותי שמכיל בתוכו את התרבויות השונות.

3. כל תרבות תורמת לחברה

גישה זו מאפשרת לעולים לשמור על המסורת התרבותית והחברתית בה גדלו במקביל להשתלבות בחברה הישראלית. כלומר, אין יותר רצון להפוך את העולים ל"צברים" במהירות. הקבוצות שומרות על זהותן (מנהגים, אמונות, ושפה) אבל מתאחדות בנאמנותן הלאומית. כל קבוצה תרבותית תורמת את חלקה לבניית הזהות הלאומית.

הגורמים למעבר לחברה רב תרבותית

הגישה הרב-תרבותית החלה בגלל גלי עלייה רבים שהפכו את החברה הישראלית לחברה מגוונת. גישה זו מבטאת את מגוון העדות והקהילות שיש בחברה הישראלית.

גורמים הקשורים לתהליכים בעולם

1. **גישות חדשות שהתפתחו בעולם** - בארץ ובעולם חלו שינויים בתפיסת היחיד: החברה המגויסת שנלחמת על קיומה הוחלפה בהעמדת היחיד וצרכיו במרכז. כלומר, האינדיבידואליזם (היחיד) החליף את הקולקטיביזם (החברה). ה"חיים הטובים" וההנאה התחילו לתפוס מקום מרכזי בחיי האדם. לכן, לא היה צורך יותר ב"צבר" הלוחם, והחל להיות

מקום גם לתרבויות אחרות. **הפרט / היחיד הפך להיות במרכז, וכל ניסיון של הממסד לכפות אחידות תרבותית נתפס כפסול ושלילי.**

2. **התפתחות אמצעי התקשורת** – החל משנות ה-70 הייתה התפתחות באמצעי התקשורת: הטלפון והטלוויזיה היו מכשירים שהיו כמעט בכל בית. בהמשך גם התפתחו המחשב והאינטרנט. אמצעים אלו אפשרו לעולים לשמור על קשר עם הארץ ממנה הגיעו. העולים לא התנתקו לחלוטין ממדינתם ולא יכלו או רצו למחוק את עברם.

גורמים הקשורים לתהליכים במדינת ישראל

1. **השפעות מלחמת ששת הימים ומלחמת יום הכיפורים** – מלחמת ששת הימים הביאה לירידה בחשיבות הצרכים לאומיים. הניצחון הגדול הביא לתחושת ביטחון והבנה שיש מקום גם לפרט בחברה הישראלית. כך נוצרו יותר אפשרויות לעסוק בנושאים חברתיים ואישיים שלא קשורים לביטחון המדינה אלא למקום של הפרט בחברה. בנוסף, מלחמת יום הכיפורים הייתה תחושת אכזבה מהממסד (המדינה, הממשלה), והתחילה להיות מחאה נגד הממסד. תפיסת כור ההיתוך נחשבה הגישה של הממסד כלפי העולים, ולכן התחילה מחאה כנגד גישה זו, ורצון לתת לפרט יותר מקום.

2. **אכזבה ממדיניות כור ההיתוך** – העדות השונות התחילו לדרוש הכרה בייחודם התרבותי. מהומות ואדי סאליב ומחאת "הפנתרים השחורים" העלו למודעות הציבורית את מצבם של עולי ארצות האסלאם, את תרבותם והביעה את תחושותיהם הקשות כלפי הממסד והקיפוח שלהם. המחיר הכבד ששילמו העולים בטשטוש הזהות התרבותית שלהם עלתה למודעות הציבורית. לכן, הבינו כולם כי יש צורך לשנות את תפיסת התרבות שלהם ואת דרך קליטת העלייה.

3. **היטמעות בחברה בדורות הבאים** – מקבלי ההחלטות הבינו שגם בלי ניסיון לזרז את קליטת העולים, תוך 2-3 דורות הצעירים ישתלבו באופן טבעי בחברה הכללית, יעשירו אותה בתרבותם ויראו עצמם חלק ממנה. לכן, ניתן לתת ביטוי למגוון התרבויות השונות המרכיבות את החברה הישראלית.

4. **מהפך פוליטי בשלטון** – בשנת 1977 חל "המהפך": מפלגת הליכוד עלתה לשלטון לאחר כ 30 שנים של שלטון מפלגת העבודה. עלייתה של מפלגת הליכוד פתחה פתח לעלייתם של יוצאי ארצות המזרח וקבלת תרבותם. בנוסף, ממשלת הליכוד העבירה ביקורת רבה על דרך קליטת העולים מארצות האסלאם.

5. **גידול במגוון התרבותי** – למדינת ישראל הגיעו **גלי עלייה** מברית המועצות, מארצות המערב ומאתיופיה שיצרו בארץ **מציאות תרבותית מגוונת**. מגוון זה הביא למדיניות קליטה סובלנית יותר, שנותנת מקום וביטוי לתרבות העולים ולמגוון התרבויות בחברה הישראלית.

ביטויי גישת הרב תרבותיות בתחומים שונים בחברה ובתרבות במדינת ישראל

בחינוך

המעבר מכור היתוך לרב תרבותיות בחינוך הביאה להכנסת מגוון תכנים לתוכנית הלימודים. לא עוד רק התכנים היוצרים את הישראלי החדש אלא **תכנים המשמרים את הזהות והמורשת הייחודית של כל ילד במדינה**.

- בשנות ה-70 החלה מדיניות של **אינטגרציה** בביה"ס ברחבי הארץ. כלומר, שילוב **בבתי הספר תלמידים משכונות שונות ברחבי העיר כדי לצמצם את הפערים בין האוכלוסיות השונות** (עולים- ותיקים, אשכנזים- מזרחים, מבוססים- עניים).
- הקמת **מגוון בתי ספר** (ממלכתי, דתי, פרטי, מקצועי), **אוניברסיטאות ציבוריות ומכללות פרטיות**.
- תוכניות הלימודים נתנו **ביטוי גם לתרבות המזרח**. לדוגמה, לומדים יצירות ספרותיות של משוררים מזרחים, לומדים את ההיסטוריה של ארצות האסלאם.
- כתיבת **עבודות שורשים** מתוך רצון להכיר את התרבות ממנה הגענו.
- **ערבי קהילות**, ציון חגים ומנהגים של קהילות שונות.

בחברה

"**הפנתרים השחורים**": **מחאה חברתית** של צעירים מעדות המזרח, בעיקר ממשפחות עניות ומשכונות מצוקה, שטענו כי המדינה מדכאת את תרבותם. הם הקימו ב-1971 תנועה בשם "**הפנתרים השחורים**". הם רצו שהמדינה תסייע **לשכונות העוני**, תעניק **חינוך חינם לעניים**, תספק **דיוור מסובסד** למעוטי יכולת, ויינתן **ייצוג לעדות המזרח במוסדות הממלכתיים**. הם עוררו **מודעות רחבה בציבור** אבל לאחר מלחמת יום הכיפורים פעילותם פחתה.

בתרבות

במוזיקה

גישת הרב תרבותיות אפשרה לשני תהליכים לקרות:
א. **השמעת מוזיקה מזרחית ברשתות הממלכתיות** – עד שנות ה-80 בערך, המוזיקה המזרחית הושמעה רק באירועים ייחודים המיועדים לכך, כמו פסטיבל הזמר המזרחי או תוכניות רדיו המיועדות לכך. החל משנות ה-80, המוזיקה המזרחית הפכה לחלק מהתרבות הישראלית, והיא מושמעת כיום בכל תחנות הרדיו.

ב. געגועים לארץ המוצא – זמרים רבים התחילו לכתוב שירים המביעים געגוע לארצות אותן עזבו. בנוסף, בשירים הללו הם ביטאו חוויות תרבותיות אותן חוו בארצות המוצא שלהן, מה שלא היה לגיטימי עד תפיסת הרב תרבותיות. לדוגמה: ריטה שרה אלבום שלם בפרסית, ויזהר אשדות שר שירי געגוע לאוקראינה.

בקולנוע

עד תפיסת הרב תרבותיות, הוצגו והופקו רק סרטים המייצגים את הישראלי החדש, הצבר. מאז כניסתה של הרב תרבותיות, חל שינוי בתכנים האמנותיים: העיסוק ב"צבר" פחת והחל עיסוק בפרט ועולמו תוך ביקורת על מוסדות השלטון והחברה הישראלית. הופקו סרטים רבים המבטאים חוויות של מגזרים (עדות) ותרבויות שונות. לדוגמה:

- הסרט "סוף העולם שמאלה" המייצג את חוויות העולים בעיירות הפיתוח.
- לעולי המזרח היו סרטים רבים המתארים את חוויותיהם כמו "אביבה אהובתי".
- עולי אתיופיה תיארו את חייהם בסרט "זרובבל".
- הומוסקסואלים הוציאו סרטים רבים המתארים את חייהם כמו "הבועה", "יוסי וג'אגר".
- הקיבוצניקים, שנחשבו למלח הארץ בכור ההיתוך, החלו לתאר את חוויותיהם בסרטים כמו "מבצע סבתא" ו"אדמה משוגעת". בסרטים אלו הם מעבירים ביקורת על כל הרעיון של היהודי החדש.
- יצאו סרטים המייצגים את המגזר הדתי והחרדי, והחיים בהם: "אושפיזין", "גט".

בחגים - גישת הרב תרבותיות נותנת מקום לא רק לחגים יהודיים מסורתיים (פסח, פורים וכו') אלא יש מקום גם לחגים עדתיים (כמו חג הסיגד בעדה האתיופית, המימונה של המרוקאים).

בתקשורת

התקשורת הפכה לחוקרת ומבקרת ופחות מגויסת לשלטון. שידורי הטלוויזיה מייצגים מגוון תרבויות ואף התפתחו ערוצי שידור שנתנו מקום לתרבויות השונות (רדיו חרדי, "קול השלום"). לדוגמה, עיתונים ברוסית, טלוויזיה עם ערוצים מגוונים הפונים לקבוצות העדתיות השונות וכו'. חשוב לציין גם את האינטרנט שמאפשר לגישה זו להתפתח עוד ועוד, ונותן מקום ביטוי לכלל התרבויות.

קליטת עלייה

1. אין צורך למחוק את הסממנים התרבותיים - עד גישת הרב תרבויות, העולים היו צריכים למחוק את המטען התרבותי אותו הביאו איתם. כלומר, הם נאלצו לשנות את שמותיהם, להקשיב למוזיקה אחרת, לאכול מאכלים חדשים וכו'. עם שינוי הגישה, קליטת העלייה מעודדת נשים אתיופיות להתפרנס מיצירות אומנות שיצרו, הוקמו להקות מזרחיות, תיאטרון רוסי ("גשר"), מסעדות רוסיות, חנויות ייעודיות לקהל העולים עם מוצרים מארצות מולדתם,